

Cần đưa kiến thức về di sản đô thị vào đào tạo kiến trúc

Nguyễn Quốc Tuấn⁽¹⁾, Nguyễn Vinh Quang⁽¹⁾

The necessity of
integrating knowledge
of urban heritage into
architectural curricula

Tóm tắt

Di sản đô thị được hình thành và song hành cùng sự phát triển của đô thị. Di sản đô thị tham gia vào quá trình thay đổi / biến đổi của mỗi khu vực hay tổng thể đô thị, chúng tạo lập mối liên hệ liên mạch không ngừng nghỉ giữa quá khứ và hiện tại của một đô thị. Nhiều di sản đô thị là những dấu mốc hữu hình cho quá trình hình thành và phát triển của đô thị. Trong mối quan hệ phức tạp giữa các bên liên quan, công tác bảo tồn di sản đô thị tại Việt Nam ngày càng chịu nhiều thách thức, đòi hỏi chúng ta phải linh hoạt điều chỉnh, thậm chí thay đổi tương ứng quan điểm, chiến lược và cách thức bảo tồn. Trong bối cảnh này, việc đào tạo kiến trúc, nâng cao nhận thức về di tích, di sản đô thị cho các bên liên quan trong quá trình phát triển, quản lý, quản trị, thiết kế, truyền thông chiến lược ở các đô thị trở nên cần thiết hơn bao giờ hết. Bài viết tổng hợp tình hình đào tạo kiến trúc về trùng tu di tích kiến trúc, bảo tồn di sản đô thị tại các trường đại học Việt Nam, soi chiếu qua ví dụ về đào tạo tại ba trường đại học Italia, từ đó gợi ý một số giải pháp để bổ sung, điều chỉnh và nâng cao chất lượng đào tạo về trùng tu di tích kiến trúc, bảo tồn di sản đô thị trong chương trình đào tạo Kiến trúc sư hiện nay.

Từ khóa: Đào tạo, Kiến trúc sư, Bảo tồn di sản, Trùng tu di tích, Chương trình đào tạo

Abstract

Urban heritage has emerged alongside the development of cities, participating in the transformation processes of individual areas and the urban whole, creating a seamless, continuous connection between a city's past and present. Many urban heritage assets serve as tangible milestones in the city's formation and growth. However, the complex relationship between various stakeholders concerning urban heritage has created increasing challenges for its preservation in Vietnam. This situation demands flexibility in adapting and even changing our perspectives, strategies, and approaches to conservation. In this context, educating and raising awareness among stakeholders involved in urban development, management, governance, design, and strategic communication about monuments and urban heritage has become more essential than ever. This article synthesizes the current state of education on architectural monument restoration and urban heritage conservation in Vietnamese universities, drawing comparisons with training at three Italian universities, and offering suggestions for supplementing, adjusting, and enhancing the quality of education in architectural restoration and urban heritage conservation within current architectural training programs.

Key words: Education, Architect, Heritage Conservation, Monument Restoration, Training Program

1. Giới thiệu

Việt Nam hiện có hơn 40.000 di tích, trong đó có khoảng 10.000 di tích cấp tỉnh, 3.610 di tích quốc gia, 128 di tích quốc gia đặc biệt, 8 di sản văn hóa và thiên nhiên thế giới; khoảng 70.000 di sản văn hóa phi vật thể được kiểm kê, 483 di sản được Bộ trưởng Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch đưa vào danh mục Di sản văn hóa phi vật thể Quốc gia, trong đó có 15 di sản văn hóa phi vật thể được UNESCO ghi danh [1]... Trong quỹ di sản vô cùng đồ sộ này, nhóm di sản đô thị luôn có những điểm khác biệt, độc đáo với hệ giá trị phong phú.

Di sản đô thị được hình thành và song hành cùng sự phát triển của đô thị, cùng tham gia vào quá trình thay đổi / biến đổi của mỗi khu vực hay tổng thể đô thị. Di sản kiến trúc nói riêng hay di sản đô thị nói chung mang trong mình những đặc trưng khác biệt của từng khu vực địa lý, văn hóa và lối sống của mỗi cộng đồng dân cư trong một hay nhiều giai đoạn lịch sử. Di sản tạo lập mối liên hệ liên mạch không ngừng nghỉ giữa quá khứ và hiện tại của một đô thị. Nhiều di sản đô thị là tài sản quý giá có vai trò quan trọng là những dấu mốc hữu hình cho quá trình hình thành và phát triển của đô thị ấy. Các không gian đô thị lịch sử sống động với những sản phẩm vật chất và tinh thần hôm nay rất có thể sẽ trở thành di sản trong tương lai. Trong mối quan hệ phức tạp giữa quyền lợi và nghĩa vụ của các thành phần liên quan đến di sản đô thị, công tác bảo tồn di sản đô thị tại Việt Nam ngày càng chịu nhiều thách thức, đòi hỏi chúng ta phải linh hoạt điều chỉnh, thậm chí thay đổi tương ứng quan điểm, chiến lược và cách thức bảo tồn di sản đô thị. [2]

Trong bối cảnh này, việc đào tạo, bổ sung kiến thức, nâng cao nhận thức về di tích, di sản đô thị cho các bên liên quan, nhất là các kiến trúc về công tác quản trị, quản lý, bảo tồn, truyền thông chiến lược về di sản ở các đô thị trở nên cần thiết hơn bao giờ hết. Những vấn đề dư luận đã, đang xôn xao gần đây xung quanh các kết quả trùng tu đình Trùng Thượng và đình Trùng Hạ ở tỉnh Ninh Bình, cầu Ngói ở Nam Định, chùa Cầu ở Hội An, hay biệt thự 49 Trần Hưng Đạo ở Hà Nội... đã và đang đặt ra cho chúng ta nhiều trăn trở, cả từ kiến trúc chuyên môn cơ bản về di sản, việc thực thi công tác trùng tu / bảo tồn, đến vấn đề nhận thức của nhiều kiến trúc sư, trong đó có cả một số đồng nghiệp được xem là chuyên gia, trong việc đánh giá đúng và công tâm các kết quả đạt được của công tác trùng tu, bảo tồn các di tích ấy.

2. Tổng quan đào tạo về di sản trong các trường đại học đào tạo kiến trúc sư tại Việt Nam và Italia

2.1. Các trường đại học ở Việt Nam

Trong bài viết này, người viết không đề cập đến các chương trình đào tạo chuyên sâu ở trình độ Đại học, Thạc sĩ về Di sản nói chung trong các trường đại học khối Văn hóa, Nhân văn vốn đã được thực hiện từ hàng chục năm nay. Bài viết tập trung rà soát các chương trình đào tạo Kiến trúc sư đang được triển khai trong nước, cho thấy:

Đến năm 2024, duy nhất Trường Đại học Phương Đông đã triển khai đào tạo chương trình chuyên ngành về bảo tồn di sản kiến trúc và đô thị: chuyên ngành Kiến trúc Phục hưng. Chuyên ngành đào tạo được 10 khóa, từ năm 2005 tới 2014.

⁽¹⁾ Khoa Kiến trúc – công trình
Trường đại học Phương Đông
Email: tuan@phuongdong.edu.vn
Tel: 090 346 3638

Bảng 1. Hiện trạng môn học Bảo tồn di sản tại các cơ sở đào tạo Kiến trúc sư - nguồn: [7]

STT	Cơ sở đào tạo	Lý thuyết (TC)		Đồ án (TC)	Loại môn		Ghi chú
		Bảo tồn	Trùng tu		Bắt buộc	Tự chọn	
1	Trường Đại học Phương Đông						
	Chuyên ngành Kiến trúc Phương Đông	2	2	2 (4TC) + 2 WS	x		Đào tạo 10 khóa từ 2005-2014
	Chuyên ngành Kiến trúc công trình	2	0	2WS	x		Nội dung Bảo tồn đưa vào 2 workshop
2	Trường Đại học Kiến trúc Hà Nội	2	0	0	x		
3	Trường Đại học Xây dựng Hà Nội	0	0	0			
4	Trường Đại học Kinh doanh Công nghệ Hà Nội	2	0	0	x		
5	Trường Đại học Nguyễn Trãi	2	0	0	x		Ghép chung với Lịch sử kiến trúc
6	Trường Đại học Đông Đô	2	0	2	x		Tuyển sinh khó
7	Trường Đại học Khoa học Huế	2	0	3	x	x	Ít SV lựa chọn đề tài bảo tồn
8	Trường Đại học Xây dựng Miền Trung	2	0	0	x		

Trong 10 khóa này, cứ sau năm thứ nhất, Khoa Kiến trúc - Công trình chọn khoảng 15 đến 20 sinh viên khá - giỏi, phân chuyên ngành từ năm thứ 2. Chương trình Kiến trúc Phương Đông cung cấp 6 môn lý thuyết chuyên sâu liên quan đến Trùng tu di tích kiến trúc, Bảo tồn di sản đô thị, cùng 01 đồ án Trùng tu + 2 workshop (WS) về Bảo tồn di sản đô thị (phố và làng ven đô). Theo khảo sát, sau 15 năm kể từ khóa đầu tiên tốt nghiệp, có khá nhiều cựu sinh viên đang hành nghề liên quan đến trùng tu di tích, bảo tồn di sản. Nhiều bạn thành lập doanh nghiệp riêng, đã đạt nhiều thành công, tham gia trực tiếp nhiều dự án trùng tu di tích tại địa phương. Đối với chương trình Kiến trúc công trình thông thường, tuy chỉ đưa vào môn Bảo tồn di sản đô thị, song, sinh viên được học 2 workshop liên quan đến tổ chức không gian / cảnh quan phố và làng. Trong khuôn khổ workshop, các nội dung về bảo tồn, đề xuất giải pháp cho các công trình lịch sử trong phố, cụm di tích trong làng... luôn được giảng viên chú ý giảng dạy kỹ và yêu cầu sinh viên phải đưa ra các giải pháp bảo tồn phù hợp và phát triển thích ứng.

Tại Trường ĐH Kiến trúc Hà Nội, cách đây vài năm, Nhà trường đã lập đề án mở ngành đào tạo chuyên sâu về Bảo tồn di sản. Song đến nay, vì nhiều lý do đã tạm dừng, chưa triển khai tuyển sinh. Về nội dung chương trình đào tạo ngành Kiến trúc [3], trong môn học lý thuyết về bảo tồn di sản đô thị chỉ có 2 tín chỉ song lại bao gồm cả bài tập lớn (nghiên cứu di tích), nên bài tập có kết quả còn khiêm tốn. Về đồ án bảo tồn di sản thì đến K10 và đồ án tốt nghiệp, sinh viên được đề xuất đề tài với giảng viên, song có rất ít sinh viên lựa chọn các đề tài liên quan đến trùng tu di tích kiến trúc, bảo tồn di sản đô thị.

Tại Trường ĐH Khoa học Huế, nơi cần trang bị cho sinh viên kiến trúc nhiều kiến thức về bảo tồn và trùng tu, chương trình bố trí môn học lý thuyết Bảo tồn Kiến trúc có 2 tín chỉ, đồ án Bảo tồn Kiến trúc có 3 tín chỉ. Một số môn học khác giúp sinh viên có kiến thức rộng hơn như Phong thủy trong Kiến trúc và Quy hoạch, Văn hóa Việt Nam đại cương... Theo người viết bài, nội dung về Trùng tu di tích cần được giảng dạy sâu kỹ hơn, nên tách thành một môn riêng do tính chất công tác của các kiến trúc sư tại Huế sau này. Không rõ nội dung về bảo tồn đô thị có trong môn học Bảo tồn kiến trúc hay không? [4]

Tại Trường Đại học Duy Tân, vào năm 2020 đã thông báo đào tạo chương trình Bảo tồn di sản kiến trúc và du lịch, song do số lượng sinh viên quan tâm đến chương trình này không nhiều, nên đến nay, Nhà trường chưa thực sự triển khai đào tạo khóa nào.

Một số trường đại học đưa nội dung Bảo tồn di sản đô thị vào chương trình đào tạo Kiến trúc sư với thời lượng 2-3 tín chỉ, dừng ở mức giới thiệu kiến thức cơ bản về bảo tồn kèm theo bài tập lớn cuối môn (Trường Đại học Kiến trúc TP. HCM, Trường Đại học Văn Lang...) [5] [6]. Do thời lượng có hạn, nên hầu hết sinh viên thi xong sẽ không nhớ nhiều do không có đồ án bảo tồn đi kèm. Việc đào tạo chưa gắn với thực tiễn với công trình và địa điểm nghiên cứu kỹ lưỡng, cụ thể. Nội dung về Trùng tu di tích thường không được dạy hoặc chỉ được giới thiệu sơ sài, sinh viên học kiểu “cưỡi ngựa xem hoa”.

Nhiều trường không bố trí nội dung về Di sản kiến trúc và đô thị như một môn học riêng biệt, kể cả trong khối kiến thức tự chọn, mà lồng ghép cùng Lịch sử kiến trúc, ví dụ Trường Đại học Nguyễn Trãi.

Gần đây, có thêm Trường Khoa học liên ngành và Nghệ thuật, Đại học Quốc gia Hà Nội đã triển khai chương trình Di sản học ở trình độ Đại học, Thạc sĩ và Tiến sĩ. Tuy nhiên, chương trình đào tạo đại học ngành Kiến trúc mà Trường vừa bắt đầu tuyển sinh năm 2024 là về Kiến trúc cảnh quan.

Nhận định chung: dù di sản đô thị ngày nay được định nghĩa rộng hơn rất nhiều, bao hàm cả di sản cũ và di sản mới được hình thành giai đoạn 1954-1986 có giá trị kiến trúc - nghệ thuật - lịch sử. Đối tượng nghiên cứu, mức độ ảnh hưởng, tần suất “va chạm” giữa mới và cũ đều tăng lên, song việc đào tạo về di sản đô thị lại chưa được các trường chú trọng đúng mức. Điều này dẫn đến kết quả nhiều kiến trúc sư sau khi tốt nghiệp rất lúng túng khi “gặp” di tích, di sản; nhiều khi hiểu sai dẫn tới làm sai trong các công việc liên quan như thiết kế trùng tu và bảo tồn, thẩm tra, quản lý, quản trị đô thị... Trong xu hướng truyền thông mạng xã hội, nhiều kiến trúc sư chưa hiểu đủ sâu về di sản, song rất hay lên tiếng về di sản, cung cấp thông tin thiếu thuyết phục, thậm chí sai lệch, đánh giá phiến diện; càng làm cho xã hội nhận thức thiếu thiện cảm với những người làm công tác

trùng tu, bảo tồn, bảo vệ di sản đô thị. Điều này có thể dẫn tới tư duy coi nhẹ di tích, di sản trong cộng đồng; giảm dần ý thức gìn giữ các giá trị lịch sử, văn hóa, nhân văn đã được hun đúc hàng trăm năm.

Các trường đại học, viện nghiên cứu cần quan tâm đúng mức việc trang bị kiến thức đủ sâu và hiểu biết đủ rộng cho các kiến trúc sư tương lai về: 1/ Di tích kiến trúc và trùng tu di tích; 2/ Di sản đô thị và bảo tồn di sản đô thị; 3/ Hệ giá trị tổng hợp của di sản đô thị; 4/ Nhìn nhận, đánh giá giá trị của di tích kiến trúc, di sản đô thị; 5/ Các hướng khai thác, phát huy giá trị di sản đô thị trong phát triển đô thị đương đại và tương lai.

Những nội dung trên có liên quan trực tiếp hoặc gián tiếp đến nhiều khâu: 1/ Công tác quản lý đô thị; 2/ Xây dựng chiến lược phát triển đô thị; 3/ Đánh giá kiến trúc công trình; 4/ Xây dựng Quy chế quản lý; 5/ Quy hoạch đô thị và Thiết kế đô thị các khu vực có di tích, di sản; 6/ Thiết kế công trình kiến trúc tại các khu vực / địa điểm có di tích, di sản...

2.2. Các trường đại học tại Italia

Italia là quốc gia có hệ thống di tích / di sản khổng lồ, là quốc gia có nhiều nhất các di tích được UNESCO công nhận là di sản văn hóa Thế giới. Nội dung về trùng tu di tích, bảo tồn di sản đã được đưa vào chương trình giảng dạy trong nhiều trường kiến trúc ở trình độ đại học và cao học, nhằm trang bị kiến thức, nhận thức đúng đắn về vốn cổ vô giá mà các thế hệ trước đã để lại. Do đó, Italia là quốc gia được chúng tôi lựa chọn để tìm hiểu, khảo sát chương trình đào tạo. Bên cạnh đó, để có chương trình hợp tác với Tổ chức Thúc đẩy hợp tác đại học và du học Italia (Unitalia), đã có một số sinh viên tốt nghiệp chuyên ngành Kiến trúc Phương Đông (chuyên sâu về di tích và bảo tồn di sản) của Trường ĐH Phương Đông được nhận học bổng du học sau đại học tại các trường đại học của Italia cũng giúp cung cấp thông tin và những trải nghiệm thực tế trong quá trình học tập, làm việc chuyên môn tại Italia. Một trong hai tác giả đã hoàn thành chương trình đào tạo Tiến sĩ chuyên ngành Bảo tồn di sản kiến trúc tại Italia.

- Tại Trường Kiến trúc và Thiết kế Eduardo Vittoria, Đại học Camerino

Trong chương trình cao học Kiến trúc tại Đại học Camerino [8], học viên được học chuyên sâu về nhiều khía cạnh của công tác bảo tồn di sản, trùng tu di tích, từ những vật liệu gỗ, đá hay gạch nung, tới các cấu kiện và chức năng của cấu kiện đó. Thú vị hơn, còn là lý giải phương thức chịu lực và kỹ thuật để xây dựng lên một bộ phận trong các công trình di sản. Ngoài lý thuyết, phần thực hành luôn được chú trọng. Học viên làm việc theo từng nhóm nhỏ, mỗi nhóm được giao tìm hiểu về một di sản tại thành phố, phổ biến nhất là một nhà thờ vốn phân bố dày đặc tại trung tâm của các đô thị cổ. Việc tìm hiểu về những giá trị phi vật thể được thực hiện trước nhất, cụ thể là thời gian xây dựng, phong cách kiến trúc hay câu chuyện lịch sử về công trình đó. Học viên tiến hành khảo sát, đo đạc, vẽ ghi công trình với sự giúp đỡ đắc lực của photocan (quét 3D để xây dựng dữ liệu số hóa công trình). Vật liệu phổ biến được sử dụng phổ biến trong kết cấu là đá Travertino, hệ thống khung mái gỗ. Việc vẽ ghi được thực hiện tỉ mỉ đến từng vết nứt của đá để có thể đánh giá những vấn đề mà công trình đang gặp phải, nhất là những vấn đề xuất hiện ở bề mặt hoàn thiện.

Do Italia nằm trên các mảng nứt gãy địa hình, vì vậy, tìm hiểu về các hoạt động địa chấn và kết cấu cũng được tích hợp vào nội dung học tập. Học viên phải đề xuất những giải pháp cụ thể, chú trọng áp dụng các công nghệ hiện có và dự báo tương lai sẽ có, nhằm giải quyết các vấn đề về trùng tu,

cải thiện chất lượng kết cấu, ánh sáng, hoàn thiện tổng thể.

Đối với những công trình di sản cho phép bảo tồn thích ứng, bên cạnh những đề xuất về công năng mới được bổ sung vào, còn phải đánh giá yếu tố cảm xúc và sự hòa hợp cũ - mới khi nhiều cấu kiện, chi tiết song hành tồn tại. Bản thân tòa nhà đại học Camerino cũng là minh chứng cụ thể và hiệu quả để sinh viên, học viên cao học trải nghiệm, kiểm chứng lý thuyết. Nằm trong khuôn viên tu viện Thánh Santissima Annunziata trên đồi Annunziata tại Ascoli Piceno - nơi có thể nhìn toàn cảnh thành phố, khu nhà khởi nguồn là một bệnh viện với một tòa nhà nhỏ mang tên Medievale từ thế kỷ XI sau Công Nguyên. Qua nhiều lần thay đổi từ chức năng tu viện, trường nông nghiệp thực hành, nhạc viện cho trẻ em mồ côi, cho tới gần đây đã trở thành trụ sở của khoa Kiến trúc, là tổ hợp của một loạt các tòa nhà sau nhiều lần trùng tu và chuyển đổi công năng. Được học tập về di sản trong một không gian di sản có tuổi đời gần 10 thế kỷ đã khiến các học viên hào hứng và say mê hơn rất nhiều.

- Tại Trường đại học Tổng hợp Palermo

Di sản hiện diện khắp nơi, từ các thị trấn nhỏ tới các đô thị lớn. Có những di sản đã được chuyển đổi mục đích và hiện đang được sử dụng, nhưng cũng còn nhiều công trình vẫn đang bị bỏ hoang. Học viên cao học và sinh viên kiến trúc sẽ được dạy cách tiếp cận vấn đề, tìm hiểu về những dự án đã được triển khai trước đó và nghiên cứu để đề xuất một kế hoạch chi tiết và phù hợp cho các di sản đô thị được lựa chọn [4]. Bước đầu, học viên phải tìm hiểu kỹ về vùng đất, các khu vực xung quanh với quy mô nghiên cứu bước đầu rất rộng. Sau khi xác định được ưu, nhược điểm của khu vực đô thị đó, một kế hoạch cụ thể sẽ được hình thành trên cơ sở thảo luận, tư duy nhóm. Các giai đoạn thực hiện sẽ được lên kế hoạch trước như sau:

a) Giai đoạn đầu là giai đoạn hạt nhân: Xác định di sản phù hợp có thể phát triển ở giai đoạn này. Ví dụ ở thị trấn Alcamo vốn có thể mạnh về rượu vang, di sản cần nghiên cứu ở đây là một nhà thờ hoặc tu viện bỏ hoang đã lâu không có người sử dụng. Có thể đề xuất kết hợp tổ chức những buổi thử rượu, giới thiệu rượu và nông sản tại các địa điểm này. Chi phí cho giai đoạn này là rất thấp.

b) Giai đoạn củng cố: Phát triển di sản cốt lõi, liên kết với các điểm dự án tiếp theo để tạo một chuỗi di sản. Từ những buổi thử rượu, có thể chi thêm chi phí cải tạo thành một thư viện hoặc một nhà trưng bày sản phẩm, hoặc gallery nghệ thuật liên quan đến nghề truyền thống. Tại khu vực lân cận, có thể đề xuất thêm các điểm tham quan phối kết như nông trại, hầm rượu hoặc những di sản đang ở giai đoạn hạt nhân khác.

c) Giai đoạn phát triển: Di sản và mạng lưới của nó trở thành những điểm thu hút khách du lịch. Đến lúc này thì ý tưởng về một bảo tàng cùng với các tiện ích như thư viện, quán cafe, phòng thử rượu sẽ được kích hoạt. Giai đoạn này đòi hỏi chi phí lớn để hiện thực hóa. Cùng với đó, sẽ có thêm nhiều điểm nhấn khác được tạo ra trong các hoạt động liên quan về thiết kế đô thị, phố đi bộ, quảng trường được tổ chức mới..., mang đến một diện mạo mới cho Alcamo.

Trong một dự án bảo tồn và hồi sinh đô thị, cần phải làm nhiều và kĩ càng hơn thế. Song, trong khuôn khổ một môn học, các học viên đã thu nhận được kiến thức và kinh nghiệm vượt quá sự mong đợi, bởi tính thực tiễn của đề bài và sự phối hợp của nhiều bên trong quá trình nghiên cứu. Nghiên cứu về di tích và di sản đòi hỏi phải đặt trong mạng lưới phát triển và phối kết tiềm năng với nhau, tạo nên một mô hình hệ sinh thái di sản khuếch tán, với nhiều điểm sáng tạo có chức năng kinh tế được hình thành trong không gian đô thị.

• Tại Trường Kiến trúc, Đại học Bách khoa Torino

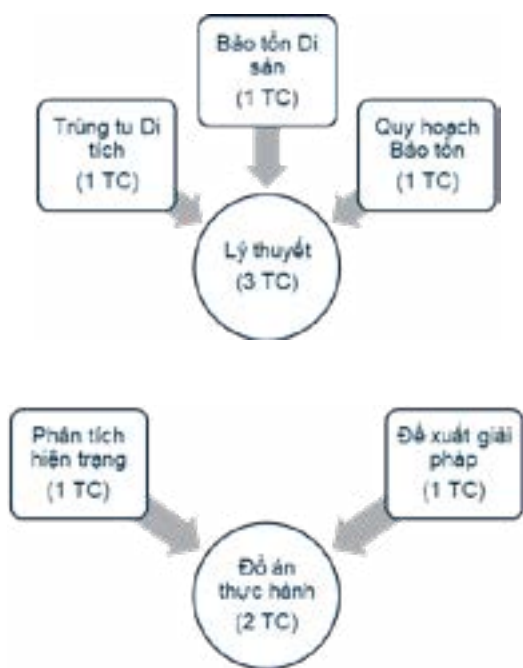
Chương trình cao học ngành Kiến trúc công trình tại Đại học Bách khoa Torino [8] không bố trí môn học về Bảo tồn, Trùng tu như một nội dung bắt buộc, mà học viên có thể chọn đăng ký học như một môn tự chọn. Song, nội dung kiến thức về trùng tu di tích, bảo tồn di sản có khối lượng tín chỉ lớn, được tổ chức như một workshop để tăng trải nghiệm thực tiễn nên được rất nhiều học viên đăng ký chọn học. Tùy chủ đề từng năm mà Nhà trường lựa chọn địa điểm, ra đề bài phù hợp. Khóa cao học Kiến trúc công trình 2017 tiến hành nghiên cứu phục dựng, bảo tồn, tái thiết các công trình, tiện ích đô thị tại thành phố L'Aquila. Vào ngày 6 tháng 4 năm 2009, L'Aquila - thành phố ở miền trung nước Ý đã bị phá hủy một phần bởi trận động đất nghiêm trọng, nhiều di tích lịch sử hơn 700 tuổi của thành phố đã bị xóa sổ. Hơn 20 học viên được đưa đến L'Aquila, làm việc với văn phòng kiến trúc địa phương, được cung cấp tiện nghi và nơi làm việc thích hợp để cùng nghiên cứu, tái dựng và thiết kế một số không gian cảnh quan, tiện ích như vườn cảnh, trạm xe bus cũ, một số công trình nhỏ. Với các dự án lớn, họ có cơ hội quan sát, học hỏi, tham gia vào quá trình khảo sát, đánh giá

thiệt hại và cùng cập nhật hồ sơ tình trạng di tích sau động đất. Các kết quả sau đó được tổng hợp, trình bày dưới dạng các tập hồ sơ, nộp và báo cáo trước các chuyên gia và giảng viên của trường.

Có thể nói, việc đưa học viên đến tận hiện trường một thành phố cổ vừa thiệt hại nặng nề sau động đất vừa có ý nghĩa xã hội to lớn, vừa có đóng góp thiết thực cho công tác khảo sát, lập hồ sơ hiện trạng "mới", góp phần cung cấp các thông tin, ý tưởng, giải pháp cho chương trình phục hồi đô thị của L'Aquila sau này.

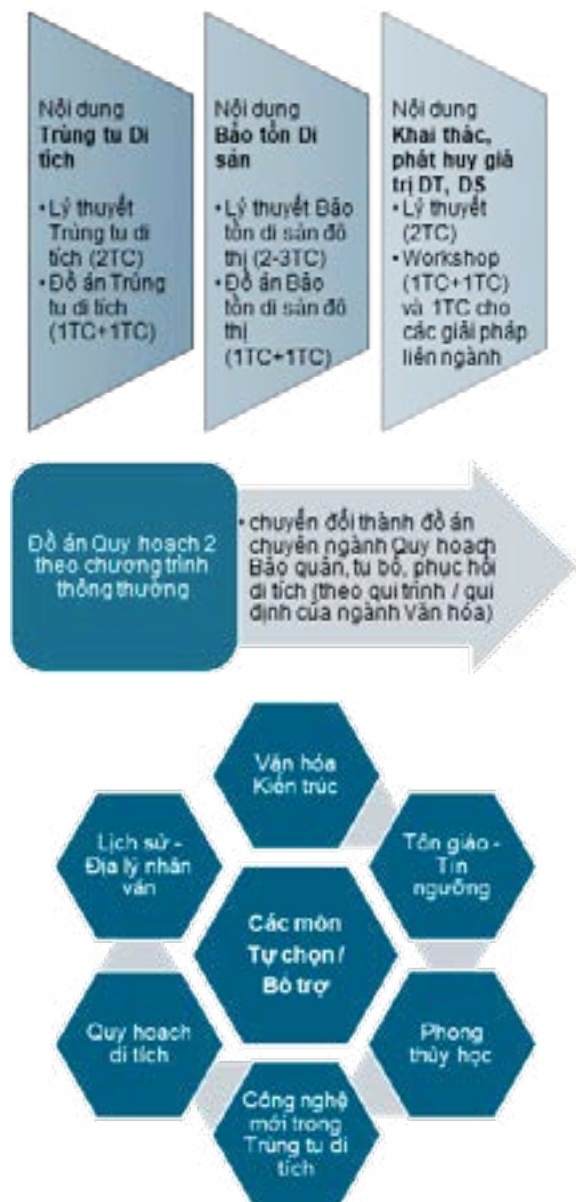
Nhận định chung: Là một quốc gia có quỹ di tích, di sản đồ sộ, đã từ lâu, di sản văn hóa là "con gà đẻ trứng vàng" cho Italia trong phát triển kinh tế du lịch. Tại Italia, mỗi thị trấn, thành phố, mỗi tỉnh (vùng) đều ý thức được bảo tồn di sản chính là động lực kinh tế quan trọng, thúc đẩy sự thịnh vượng, duy trì nguồn tài nguyên du lịch văn hóa, nâng cao hình ảnh và vị thế văn hóa quốc gia trên toàn cầu. Do đó, các trường đại học, viện nghiên cứu chuyên ngành của Italia đều coi giảng dạy, nghiên cứu về di sản / di tích là yêu cầu bắt buộc, là trách nhiệm xã hội tự thân các trường / viện phải cùng thực hiện. Không chỉ đi đầu về công nghệ trùng tu di

CHƯƠNG TRÌNH THÔNG THƯỜNG

Hình 1. Sơ đồ cấu trúc các môn học về bảo tồn di sản, trùng tu di tích được đề xuất trong chương trình đào tạo thông thường (bên trái) và chuyên sâu (bên phải) - (nguồn: tác giả)

CHƯƠNG TRÌNH CHUYÊN SÂU / ĐẶC THÙ

tích được làm từ đá, gạch, Italia còn có rất nhiều sáng kiến trong khai thác, phát huy giá trị di tích / di sản trong phát triển kinh tế - xã hội.

Việc đào tạo về trùng tu di tích và bảo tồn di sản tại Italia luôn gắn với thực tiễn. Quỹ di tích / di sản khổng lồ, mà một phần luôn trong tình trạng đang được trùng tu, đã tạo ra điều kiện / cơ hội thực hành quanh năm cho các cơ sở đào tạo. Các sáng kiến đổi mới trong khai thác, phát huy giá trị di sản và tính mở của cộng đồng trong phát kiến các mô hình bảo tồn - khai thác - phát huy đã góp phần tạo ra nhiều “đầu bài” cho các nghiên cứu, workshop, đề tài. Rất nhiều trong số đó có khả năng ứng dụng thực tế cao. Đào tạo gắn với thực tiễn đã làm tăng sức hấp dẫn đối với người học, cùng với kinh nghiệm hàng ngàn năm đã giúp nâng cao chất lượng đào tạo về Trùng tu di tích, Bảo tồn di sản tại Italia.

3. Phương pháp nghiên cứu

Nghiên cứu sử dụng các phương pháp sau đây:

Phương pháp quan sát khoa học: quan sát thực tiễn đào tạo, thực tiễn hành nghề, kết quả các đồ án ở một số trường đại học mà các tác giả tham gia giảng dạy, nghiên cứu, học tập.

Điều tra giáo dục: phỏng vấn sinh viên, giảng viên, quản lý khoa Kiến trúc của một số trường đại học. Số lượng phỏng vấn tuy không nhiều (10 người mỗi nhóm đối tượng) song khá đủ tính đại diện theo vùng miền, trường công lập và trường tư thục, trường có kinh nghiệm đào tạo lâu năm và trường triển khai đào tạo kiến trúc chưa lâu.

Phương pháp phân tích và tổng kết kinh nghiệm giáo dục: phân tích, tổng hợp các thông tin thu nhận được từ quan sát, phỏng vấn, tham khảo các chương trình đào tạo và đề cương môn học.

Phương pháp chuyên gia: trao đổi với một số chuyên gia về đào tạo, bảo tồn di sản đô thị/di tích kiến trúc, cũng như vận dụng chính kinh nghiệm của các tác giả trong triển khai đào tạo chương trình chuyên sâu qua 10 khóa từ 2005 đến 2015, cũng như đang triển khai các môn học liên quan trong chương trình thông thường tại Trường ĐH Phương Đông.

Phương pháp thực nghiệm giáo dục: thông qua điều chỉnh một số nội dung trong các môn học liên quan tại khoa Kiến trúc – Công trình, trường Đại học Phương Đông.

4. Kết quả

Thông qua khảo sát thực tế các cơ sở đào tạo, tham chiếu và tham khảo một số chương trình, phương pháp, mô hình tổ chức đào tạo về bảo tồn di tích / di sản tại các trường nước ngoài, căn cứ yêu cầu thực tiễn tác nghiệp của kiến trúc sư (thông qua phỏng vấn, trao đổi tại các kỳ sát hạch cấp chứng chỉ hành nghề tại Hội Kiến trúc sư Việt Nam mà tác giả là người sát hạch vấn đáp), tác giả đề xuất nội dung cần đưa vào các chương trình đào tạo kiến trúc sư thông thường và chuyên sâu như hình 1.

5. Thảo luận

5.1. Bố trí đồng thời cả môn lý thuyết và đồ án thực hành.

Để sinh viên / người học có thể ghi nhớ lâu và kỹ hơn các nội dung kiến thức được truyền thụ, cần thiết bố trí cả lý thuyết và đồ án thực hành trong chương trình đào tạo. Đối với các chương trình đào tạo kiến trúc thông thường, chúng tôi đề xuất môn lý thuyết 3 tín chỉ, tích hợp cả nội dung Trùng tu di tích kiến trúc, Bảo tồn di sản đô thị và Quy hoạch bảo tồn. Đối với đồ án thực hành, có thể ở mức 1+1, theo đó 1 tín chỉ cho việc khảo sát, đánh giá hiện trạng, phân tích, đề xuất bước đầu, 1 tín chỉ cho giải pháp chi tiết / nội

dung chuyên sâu. Đối với chương trình đào tạo chuyên sâu, đặc thù về trùng tu di tích kiến trúc và Bảo tồn di sản đô thị, cần tổ chức hệ thống các môn chuyên ngành kèm theo đồ án thực hành như sau:

Lý thuyết Trùng tu di tích (2TC) + Đồ án Trùng tu di tích (1+1TC)

Lý thuyết Bảo tồn di sản đô thị (2-3TC) + Đồ án Bảo tồn di sản đô thị (1TC+1TC)

Lý thuyết Khai thác, phát huy giá trị di tích / di sản (2TC) + Workshop (1TC+1TC+1TC), làm kỹ hơn 1 TC cho các giải pháp liên ngành.

Trong khi chưa có cơ sở pháp lý để thực hiện các đồ án bảo tồn di sản đô thị, thì đối với đồ án quy hoạch trong các chương trình chuyên sâu, đặc thù về bảo tồn di sản, cần giảng dạy và làm đồ án chuyên ngành Quy hoạch Bảo quản, tu bổ, phục hồi di tích (theo quy trình / quy định của ngành Văn hóa)...

Với chương trình chuyên sâu, đặc thù, cần trang bị thêm các nội dung / môn học về Văn hóa, Lịch sử, Địa lý, Tôn giáo - Tín ngưỡng, Phong thủy học, công nghệ mới trong trùng tu, bảo tồn, quy hoạch di tích...

5.2. Tăng cường tính thực tiễn trong đào tạo kiến thức về Trùng tu di tích, Bảo tồn di sản.

Từ mô hình Italia, việc đào tạo đồ án Trùng tu di tích tại Khoa Kiến trúc - Công trình, Trường Đại học Phương Đông trước đây đã thực sự phát huy hiệu quả. Ngay từ khi học môn Lý thuyết Trùng tu di tích kiến trúc, sinh viên đã được đi thực tế cùng giảng viên tại công trường trùng tu di tích ở khu vực Hà Nội và lân cận. Chính tại công trường, việc giao và nhận đề bài của đồ án trùng tu được thực hiện. Sinh viên được làm việc, nghiên cứu với đề bài có thực, vấn đề thực. Tuy giải pháp được đề xuất có thể khác thực tiễn đang triển khai, song, một vấn đề thực luôn tạo cảm hứng và khát khao thể hiện mình trong thế hệ trẻ nhiều hơn.

Kinh nghiệm đào tạo của Italia có thể sẽ phù hợp hơn với các lớp chuyên sâu, đặc thù về trùng tu và bảo tồn như chuyên ngành Kiến trúc Phương Đông của Trường ĐH Phương Đông, song, cũng có thể tham khảo áp dụng cho việc giảng dạy, học tập đồ án trùng tu, đồ án bảo tồn của các chương trình thông thường. Hàng năm, khu vực Hà Nội có hàng chục, thậm chí hàng trăm di tích được trùng tu, là cơ hội tốt cho các cơ sở đào tạo đưa sinh viên tới thực hành. Ngay trong năm học 2023-2024 vừa qua, một số cựu sinh viên từng tốt nghiệp chuyên ngành Kiến trúc Phương Đông đã liên hệ với Khoa Kiến trúc - Công trình để đề nghị đưa các sinh viên tới trải nghiệm thực tế công tác trùng tu trong 03 dự án trùng tu di tích tại khu vực Hà Nội, mà công ty của họ đang thực hiện.

5.3. Yêu cầu liên ngành trong nghiên cứu, giảng dạy, học tập về bảo tồn di sản.

Bản chất phức tạp của công tác bảo tồn di sản đô thị đòi hỏi cách tiếp cận hợp tác liên ngành. Các trường kiến trúc trên thế giới đang thúc đẩy việc học liên ngành bằng cách tích hợp các khóa học với các ngành khác như kỹ thuật, văn hóa - nhân văn, kinh tế và lượng giá, quy hoạch đô thị và khoa học môi trường. Phương pháp này giúp sinh viên hiểu được bối cảnh rộng hơn của công việc và bản chất hợp tác của hoạt động chuyên môn liên quan đến bảo tồn di sản. [8]

Cần đổi mới phương pháp giảng dạy truyền thống dựa trên bài giảng, đào tạo kiến trúc nên áp dụng phương pháp học tập theo dự án. Sinh viên được giao các vấn đề thực tế để giải quyết, thường là hợp tác với cộng đồng địa phương hoặc các đối tác trong ngành. Phương pháp thực hành này

Hình 2. Công nghệ AI hỗ trợ mô hình hóa để khảo sát, đánh giá chính xác hiện trạng Lâu đài Sessa Aurunca, Italia (nguồn: FARO EUROPE)

Hình 3. Đình Tiền Lệ (Hoài Đức, Hà Nội) đã trở thành di tích lớn đầu tiên được lưu giữ, trưng bày nguyên trạng bằng công nghệ số hóa và tương tác 3D (nguồn: VR3D.vn)

giúp sinh viên phát triển các kỹ năng thực tế và hiểu được sự phức tạp liên quan đến việc đưa một dự án thiết kế thành hiện thực. Đối với các dự án bảo tồn, mức độ phức tạp trong điều tiết quyền lợi giữa các bên đòi hỏi sự tham gia của nhiều thành phần, nhiều nhóm chuyên gia. Có thể mở rộng đối tượng cùng tham gia nghiên cứu, không chỉ sinh viên kiến trúc mà còn sinh viên kinh tế đô thị, xã hội học đô thị, văn hóa, lịch sử..., mở ra một “không gian” nghiên cứu liên ngành, đa dạng, cởi mở về học thuật và khả năng chấp nhận sự khác biệt. Từ đó, sự tham gia của các giảng viên trong nghiên cứu nhóm cũng cần đa dạng hơn, nội dung các chuyên đề / bài giảng cũng vì thế có tính liên ngành cao hơn.

5.4. Cập nhật kiến thức về các công nghệ mới trong trùng tu di tích, bảo tồn di sản:

Khi nói tới di tích, di sản, không đồng nghĩa với nội hàm của chúng là những gì cũ, cổ, bất biến, chậm đổi mới. Trong thực tế, chúng ta đang thấy rõ sự phát triển mạnh mẽ của các công nghệ hiện đại đã tác động rất nhiều tới các hoạt động bảo tồn di sản văn hóa nói chung và bảo tồn di sản đô thị nói riêng. Với công nghệ mới, lĩnh vực bảo tồn di sản dường như được tiếp cận với “khung trời mới” tràn đầy ánh sáng, nhờ sự khai mở những kiến thức mới, cũng những phương pháp tiếp cận di sản chính xác, đầy khách lệ, hứa hẹn đạt được mục tiêu bảo tồn hiệu quả hơn những di sản

kiến trúc hiện có. [9]

Nội dung các môn học cần cập nhật những công nghệ mới mà thế giới đang sử dụng. Ví dụ, H-BIM - “mô hình thông tin di sản” (Heritage or historical building information modelling) là một ứng dụng mở rộng dựa trên ứng dụng phương pháp BIM trong lĩnh vực di sản, đã được triển khai rất hiệu quả tại Châu Âu. Ứng dụng này, cùng với sự hỗ trợ của công nghệ “Trí thông minh nhân tạo” (AI), đã giúp thống nhất các dữ liệu di sản một cách đồng nhất, khiến việc tiếp cận, truy cập, phân tích thông tin di sản thuận tiện hơn. [10]

Có thể được ứng dụng công nghệ trong lĩnh vực bảo tồn, trùng tu theo một số hướng sau:

Hỗ trợ việc xác lập định vị chính xác các điểm mà con người khó (hoặc không) thể tiếp cận, thay thế bằng thiết bị điều khiển từ xa;

Chẩn đoán và giám sát tình trạng di sản kiến trúc;

Giúp tái tạo, phục hồi các chi tiết di sản bị phân mảnh;

Hỗ trợ dự đoán rủi ro trong công tác bảo tồn di sản kiến trúc.

Quản lý và vận hành di sản;

Phân tích, lượng giá di sản.

(xem tiếp trang 60)

Quy trình đề xuất đã được áp dụng để đánh giá lựa chọn phương án kế hoạch tiến độ xây dựng công trình cho Dự án Khu đô thị mới Uytis. Qua đó chứng tỏ rằng việc áp dụng quy trình đề xuất vào thực tế là khá dễ dàng. Nếu chủ đầu tư

hoặc đơn vị tư vấn sử dụng quy trình đánh giá kế hoạch tiến độ xây dựng công trình khi nghiên cứu khả thi dự án sẽ chọn được phương án tốt nhất nhằm đảm bảo đạt được hiệu quả đầu tư cao nhất./.

Tài liệu tham khảo

1. N. V. Chon, *Kinh tế đầu tư xây dựng: Nhà xuất bản Xây dựng*, 2003.
2. Nguyễn Đình Thám, *Lập kế hoạch, tổ chức và chỉ đạo thi công: Nhà xuất bản khoa học và kỹ thuật*, 2006.
3. Bùi Trọng Cầu and Masahiko Kunishima, *Đánh giá giải pháp thiết kế xây dựng*. Hà Nội: Nhà xuất bản xây dựng, 2007.
4. C. N. V. Chon, *Quản lý nhà nước về kinh tế và quản trị kinh doanh trong xây dựng*. Hà Nội: Nhà xuất bản xây dựng, 2015.
5. N. H. Thanh, *Tổ chức xây dựng công trình*. Hà Nội: Nhà xuất bản xây dựng, 2010.
6. V. Q. Bảo, "Tổ chức hợp lý các tổ hợp công nghệ xây lắp và phương pháp đánh giá phương án tổ chức thi công trong xây dựng nhà cao tầng bê tông cốt thép toàn khối," *Luận án tiến sĩ kỹ thuật*, Đại học xây dựng, 2002.
7. T. Đ. Học, N. Q. Trung, P. A. Đức, and M. A. Đức, "Nghiên cứu ứng dụng thuật toán tiến hóa vi phân đa mục tiêu trong tối ưu tiến độ và chi phí cho dự án," *Journal of Science and Technology*, vol. số 1, 2016.
8. H. N. Đức, N. Q. Lâm, and P. Q. Nhật, "Tối ưu hóa tiến độ và chi phí cho dự án xây dựng sử dụng thuật toán tiến hóa vi phân," *Journal of Science and Technology - Duy Tan University*, vol. số 14, 2015.
9. N. T. Quân, "Áp dụng phương pháp phân tích thứ bậc (AHP) để lựa chọn phương án công nghệ thi công xây dựng," *Đại học Xây dựng Hà Nội*, 2015.
10. M. Krzemiński, "Chosen criteria of construction schedule evaluation" *Procedia Engineering* vol. Volume 153, pp. 345-348, 2016.

Cần đưa kiến thức về di sản đô thị vào đào tạo kiến trúc

(Tiếp theo trang 41)

Trong kỷ nguyên công nghệ 4.0 hiện nay, sự ưu việt của công nghệ hiện đại đã được nhiều nước phát triển trên thế giới áp dụng. Việc mô hình hóa di sản dựa trên các dữ liệu số, các thông tin gốc được thực hiện dễ dàng cho nhiều di sản kiến trúc lớn. Những phần mềm mới giúp cho khảo sát, đánh giá, cập nhật hồ sơ di sản, phân tích, đưa ra các kịch bản bảo tồn, phát triển... cần được giảng dạy cho sinh viên chương trình chuyên sâu. Tiến tới, xây dựng chương trình sau đại học về Công nghệ tiên tiến cho di sản văn hóa (khóa thạc sĩ đã được một số trường đại học Italia giảng dạy). [11]

6. Kết luận

Lĩnh vực đào tạo kiến trúc hiện đang ở thời điểm thay đổi quan trọng, được thúc đẩy bởi sự phát triển sâu rộng của những tiến bộ công nghệ, những nhu cầu mới từ xã hội và các cân nhắc về môi trường. Trong kỷ nguyên chuyển đổi này, vai trò của kiến trúc sư không chỉ giới hạn ở thiết kế và xây dựng truyền thống mà còn bao gồm nhiều kỹ năng hơn, bao gồm thành thạo kỹ thuật số, nhạy cảm sinh thái và sự nhạy bén trong hợp tác liên ngành.

Di sản kiến trúc theo thời gian ngày càng trở thành một

cấu trúc giàu có hơn, về niên đại, trải nghiệm, cảm xúc. Di sản cũng như những người cao tuổi trước gió, càng mong manh, càng phải gìn giữ, bảo vệ cẩn trọng hơn, đó là trách nhiệm gìn giữ của thế hệ trẻ, trách nhiệm đào tạo của các trường đại học. Những vấn đề mà dư luận đang xôn xao trong thời gian gần đây liên quan đến kết quả trùng tu nhiều di tích, cũng như những khó khăn trong việc phân tích, lượng giá di sản, khoanh vùng phạm vi bảo tồn; sự thiếu hụt các quy định pháp lý... đã chỉ ra nhiều vấn đề mà các trường đại học, các viện nghiên cứu, các cơ quan quản lý cần nhanh chóng hợp tác, đặt ra các mục tiêu cụ thể để khắc phục, khóa lấp phần nào những khoảng trống này.

Để trả lời câu hỏi "Cần thiết đưa kiến thức về bảo tồn di sản đô thị vào đào tạo kiến trúc sư?", có lẽ đáp án còn tùy thuộc vào bối cảnh, hiện thực, tầm nhìn và khát vọng tương lai của mỗi cá nhân, mỗi chương trình đào tạo, mỗi trường đại học, mỗi đô thị, mỗi quốc gia. Với những người viết bài này, chúng tôi hy vọng các trường đại học đánh giá sâu sắc, kỹ lưỡng, để thấy trách nhiệm của giáo dục với di sản, để góp phần kết nối xuyên suốt các giá trị quý giá từ quá khứ với hiện tại, hướng tới một tương lai bền vững cho chúng ta./.

Tài liệu tham khảo

1. Cục Di sản văn hóa, Bộ Văn hóa, Thể thao và Du lịch, *Số liệu thống kê di tích năm 2023*, 2023.
2. Nguyễn Quốc Tuấn, *Bảo tồn và phát huy giá trị di sản đô thị trong phát triển đô thị*, *Tạp chí Kiến trúc Việt Nam*, số 246-2023, 2023
3. Trường đại học Kiến trúc Hà Nội, *Bản mô tả chương trình đào tạo hệ đại học chính quy chuyên ngành Kiến trúc*, 2022
4. Trường đại học Khoa học Huế, *Chương trình đào tạo đại học ngành Kiến trúc*, 2021
5. Trường đại học Kiến trúc TP Hồ Chí Minh, *Chương trình đào tạo đại học ngành Kiến trúc*, 2020
6. Trường đại học Văn Lang, *Chương trình đào tạo đại học ngành Kiến trúc*, 2022
7. Khuất Tân Hưng, *Nội dung bảo tồn di sản kiến trúc trong chương trình đào tạo kiến trúc sư ở Việt Nam*, *Hội thảo "Di sản & Kiến trúc trong phát triển bền vững đô thị du lịch biển"*, Trường ĐH Xây dựng Miền Trung, Phú Yên, 2022
8. Bài tập / đồ án môn học Trùng tu di tích, bảo tồn di sản của trường đại học Camerino, trường đại học Torino, Italia.
9. Stephen Ibaraki, *Artificial Intelligence For Good: Preserving Our Cultural Heritage*, Forbes, 2019
10. Adam Conner Simons, *MIT Using Artificial Intelligence to Translate Ancient "Dead" Languages*. SCITechDaily, Hoa Kỳ, 2020
11. Nguyễn Vinh Quang, *Sử dụng công nghệ số trong lĩnh vực bảo tồn di sản - kinh nghiệm từ Italia*, *Hội thảo "Di sản & Kiến trúc trong phát triển bền vững đô thị du lịch biển"*, Trường ĐH Xây dựng Miền Trung, Phú Yên, 2022